

tüne Camii'nde birinci derece müderris oldu ve buradaki eğitim işlerini yöneten Meclisü'n-nezâretî'l-ilmiyye üyesi seçildi. Aynı zamanda Zeytüne Camii birinci imamı olarak görevlendirildi. Zeytüne Camii'nde bu iki görevi şahsında birleştiren ilk âlim olan Riyâhî güzel sesiyle okuduğu Kur'ân-ı Kerim ile, cuma ve bayram hutbeleriyle çok etkili oldu. 12 Rebülevvel 1257'de (4 Mayıs 1841) Zeytüne Camii'nde devlet erkânı ile ulemânın katıldığı mevlid töreninde ilk defa mevlid okuyan Riyâhî bunun için muhtasar bir mevlid kaleme aldı (İbn Ebû'd-Diyâf, s. 88; Ömer er-Riyâhî, II, 2). 1266'da (1850) büyük oğlu Muhammed Tayyib kolera salgınında öldü ve onun için bir m, ersiye kaleme aldı. 17 Ramazan'da da (27 Temmuz) kendisi kole radan öldü ve zâviyesinin hazîresine defnedildi.

Orta seviyede bir şair olan Riyâhî'nin Sultan II. Mahmud, Mustafa Reşid Paşa, Tunus emirleri Hammûde Paşa, Mustafa Bay, I. Ahmed, Mağrib sultanları Mevlây Süleyman, Abdurrahman b. Hişâm gibi devlet adamları ile hocalarına, Şeyhülislâm Ârif Hikmet Bey'e, Medine'de tanıdığı Abdüşşekûr el-Medenî'ye ve daha birçok ulemâ ile Ticâniyye, Şâzeliyye, Rahmâniyye tarikati ileri gelenlerine yazdığı methiye ve mersiyeleleri bulunmaktadır. Allah'a münâcât ile (ibtihâl) Hz. Peygamber'e tevessül şiirleri de önemli bir yekün tutmaktadır. Şiirlerinin bir kısmı mev'iza, tekellüflü gazel, ihvâniyat, icâzetler, fetvalar, fıkıh-kelâm meseleleri gibi takrirî konularda olmakla birlikte münâcât ve Hz. Peygamber'e tevessül şiirleriyle Seyyid Ahmed et-Ticânî, Beşir ez-Zevâvî gibi tarikat şeyhleri için yazdığı methiye ve mersiyeleler daha samimi ve liriktir. Ölüm, doğum, tayin gibi olaylara tarihleri, doğum ve görev tayini kutlamaları ile takrizlerin de önemli yer tuttuğu şiirlerinde âyet, hadis ve kadîm şiirden yaptığı tazmin ve istişâdlara sıkça rastlanmaktadır. Torunu Muhammed Neyfer 'Unvânü'l-erib adlı eserinde şiirlerinden birçoğuna yer verdiği gibi (II, 727-800) İbn Ebû'd-Diyâf *İthâfü ehli'z-zamân*'ında önemli bir kısmını kaydetmiş, Muhammed b. Osman es-Senûsî de *Mecma'u'd-devâvini't-Tûnisiiye'sine* 2000 beyte yakın şiirini almıştır.

Eserleri. Şiir, Dil ve Edebiyat. 1. *Divân* (Tunus 1330/1912; nşr. Muhammed el-Ya'lâvî - Hammâdî es-Sâhilî, Beyrut 1990). 2. *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Fâkihî li'l-Kaṭr*. İbn Hişâm en-Nahvî'nin *Ḳaṭrû'n-nedâ* adlı kitabına Abdullah b. Ahmed el-Fâkihî'nin *Mücbübün-nidâ ilâ şerhi Ḳaṭri'n-nedâ*

adiyla yaptığı şerhi üzerine (Bulak 1264; Kahire 1281) hâşiyesi olup yazma nüshası el-Mektebetü'l-vataniyye'de (Tunus) bulunmaktadır. 3. *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Kâdî Zekeriyâ 'ale'l-Hazreciyye*. Abdullah b. Osman el-Hazrecî'nin aruz manzumesi için Zekeriyâ el-Ensârî'nin kalem aldığı *Fetḫu Rabbi'l-beriyye bi-şerhi'l-Ḳaṣidetü'l-Hazreciyye* adlı şerhin hâşiyesidir. Eser bazı kaynaklarda şerh olarak da geçmektedir. 4. *Mevlidü hayri'l-enâm* (Tunus 1876). Tunus Emîri I. Ahmed'in teklifiyle Mustafa Bekrî el-Misrî'nin *el-Menhelü'l-aşfâ fi mevlidi'r-Resûli'l-Muştafâ* adlı mevlidinden ihtisar edilerek düzenlenmiştir. Torunu Ömer er-Riyâhî'ye ait *Ta'ṫirü'n-nevâhî'de Kıṣṣatü'l-mevlidi'n-nebeviyyi's-şerîf* adıyla da yer almaktadır (II, 1-11). 5. *Naẓmü'l-Âcurrâmiyye (et-Tuḫfetü'l-ilâhiyye)*. Tunus'ta el-Mektebetü'l-vataniyye'de (nr. 2923) yazma nüshası olduğu gibi *Ta'ṫirü'n-nevâhî'de* de yayımlanmıştır (I, 164-172). 6. *İṫḳânü'z-zabṫ fi'l-farḳ beyne's-sebebe ve's-şarṫ* (nşr. Nüreddin Abbâsî, *el-Muvâfakât*, IV/4 [Cezayir 1416/1995], s. 346-363). Fıkıh usulüne dair olup Yahyâ b. Muhammed eş-Şâvî'ye reddiyedir.

Risâle, Fetva ve Cevapları. İbrâhim er-Riyâhî'nin Zeytüne Camii'ndeki imam-hatiplik görevi sırasında hazırladığı çok sayıda cuma ve bayram hutbesi edebî nesrin güzel örnekleri arasında yer alır. Ayrıca müftülüğü esnasında sorulan sorulara cevap olarak verdiği fetvaları, çeşitli fikhî konulara dair yazdığı risâleleriyle sorulara cevap yazıları bulunmaktadır. Torunu Ömer er-Riyâhî, *Ta'ṫirü'n-nevâhî* adlı eserinde biyografisiyle hutbe, risâle, fetva ve şiirlerinden oluşan hacimli bir koleksiyona yer vermiştir. Hutbelerinin bir kısmı bu eserde yer aldığı gibi (II, 63-105) oğlu Ali er-Riyâhî de *Divânü ḫuṭab minberiyye (Mecmû'atü ḫuṭab cuma'iiyye)* adıyla bir eser oluşturmuştur. Bu tür eserlerinin bir kısmı şunlardır: 1. *Fetvâ fi cevâzi'l-iḫtimâ bi'l-ecnebiyyi 'ani'l-mille*. Hayatî tehlikenin bulunması halinde himayeciliğin (mandacılık) cevazına dairdir. Risâle Kadî Muhammed el-Annâbî'ye cevap şeklinde yazılmış olup Fas müftüsü Mehdi el-Vez-zânî *el-Mi'yârü'l-cedid*'inde buna uzun bir reddiye yazmıştır. 2. *Risâle fi mes'eleti irâḳati ḫamri'l-müslim*. 3. *Risâle fi mes'eleti men üstüd'ıye li'l-half 'ale'l-Muşhaf*. 4. *Risâletü def'i'l-licâc fi nâzileti İbni'l-Hâc*. Mustafa Bay'ın sarayında Tunus kadısı Muhammed el-Bahrî ile yaptığı tartışmayla ilgilidir. 5. *Risâle fi'l-me'celi'l-müşterek*. 6. *Risâletü'l-Mibred*. Ahmed et-Ticânî'nin Allah'ın kelâm

sıfatına dair bazı ifadelerini eleştiren ve bu sebeple onu sünnet dairesi dışında gören Muhammed en-Nümeylî'ye cevaptır. 7. *en-Nercisiyyetü'l'anberiyye fi's-şalavât 'alâ hayri'l-beriyye*. 8. *Risâle fi'rr-ed 'alâ Risâleti Muḫammed b. 'Abdivehḫâb* (daha geniş bilgi için bk. Mahfûz, II, 397-399; Muhammed b. Osman es-Senûsî, s. 299-305). Mahmûd İlyâs, *İbrâhîm er-Riyâhî müfekkiren ve edîben* adıyla bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır (1978, Tunus Üniversitesi Edebiyat Fakültesi).

BİBLİYOGRAFYA :

İbrâhim b. Abdülkâdir er-Riyâhî, *Divân* (nşr. Muhammed el-Ya'lâvî - Hammâdî es-Sâhilî), Beyrut 1990, neşreden girişi, s. 5-19; İbn Ebû'd-Diyâf, *İthâfü ehli'z-zamân* (nşr. Ahmed Abdüsselâm), Tunus 1971, s. 2, 12, 13, 14, 16, 21, 88, ayrıca bk. tür.yer.; Selâvî, *el-İstikşâ*, IX, 5-6; Muhammed b. Osman es-Senûsî, *Müsâmerâtü'z-zarîf bi'l-hüsnü't-tarîf* (nşr. M. Şâzelî Neyfer), Beyrut 1994, I, 252-339; II, 208; Ömer er-Riyâhî, *Ta'ṫirü'n-nevâhî bi'tercemeti's-şeyḫ Sidi İbrâhîm er-Riyâhî*, Tunus 1320, I, 164-172; II, 1-11; Mahlûf, *Şeceretü'n-nür*, s. 386-389; *Hediyetü'l-'ârifin*, I, 42; Zirikî, *el-A'lâm*, I, 41; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, I, 49; Mahfûz, *Terâcimü'l-mü'ellifin*, II, 387-400; Muhammed b. el-Hoca, *Târîḫü me'âlimi't-tevhîd fi'l-kadim ve'l-cedid* (nşr. el-Cilânî b. Yahyâ - Hammâdî es-Sâhilî), Tunus 1985, s. 69, 70, 100, ayrıca bk. tür.yer.; Sâdik ez-Zemerî, *A'lâm Tûnisiiyyûn* (trc. Hammâdî es-Sâhilî), Beyrut 1986, s. 49-55; Cân Füntân, *Fihris târiḫi li'l-mü'ellefâti't-Tûnisiiyye*, Tunus 1986, s. 118; M. Neyfer, *'Unvânü'l-erib*, Beyrut 1996, II, 724-800.

İSMÂİL DURMUŞ - NECÂT EL-MERİNİ

RİYÂLE

Kalyonlardan oluşan donanmada üçüncü rütbeli kalyon kaptanına ve onun gemisine verilen ad.

Aslı İtalyanca *reale* olan kelime, Osmanlı donanmasında kapudâne ve patronadan sonra gelen bir rütbe olarak XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren görülür. Bu rütbe sınıflandırması Akdeniz'deki Avrupalı denizci devletlerden Garp ocakları donanmasına, oradan da Girit savaşları sırasında (1645-1669) kalyon yapımına başlanmasıyla birlikte Osmanlı donanmasına geçmiştir. Donanmanın rütbeli kaptanlarından birini ifade eden kelime, 1093'te (1682) kesin biçimde kalyon düzenine geçilmesinin ardından XVIII. yüzyılın başında resmî bir rütbe haline gelmiştir.

Kapudâne, patrona ve riyâlenin gemilerinde kendilerine ait kaptanlık alâmeti olarak flamaları ve ellerinde asâları vardı. Bunlardan sonra gelen gemilerin kaptanlarına süvari kaptan denilirdi. Tayin ve azillerinde kapudan paşa yetkiliydi. Sancak

gemileri denilen kapudâne, patrona ve riyâle kalyonlarında biri yeşil, diğeri kırmızı iki bayrak mevcuttu. Yeşil bayrağın ortasında zülfikar şeklinde kılıç, kırmızı bayrakta bir hilâl ve yıldız bulunurdu. Kapudâne mirî kalyonlar filosunun kumandanı idi. Bindiği gemiye kapudâne-i hümâyün adı verilir. Flamasını sancağın altına asardı ve kaptanlık alâmeti olarak yeşil renkli asâsı vardı. XVIII. yüzyılın sonlarında yıllık salyânesi 4500 kuruştı. Patrona mirî kalyonların ikinci kaptanı idi ve gemisine patrona-i hümâyün denirdi. Rütbesi beylerbeyi veya bazan sancak beyi seviyesindeydi. Mavi renkli asâsı olan patrona flamasını öndeki pruva direğine asardı. XVIII. yüzyıl sonlarında salyânesi 3500 kuruştı. Riyâle mirî kalyonların üçüncü kaptanı idi ve bindiği gemiye riyâle-i hümâyün adı verilir. Flamasını baştan üçüncü mizana direğine asardı. Salyânesi 3000 kuruştı (Uzunçarşılı, s. 433-434). Küçük Hüseyin Paşa'nın kaptan-ı deryâlığı sırasında (1792-1803) kapudâne-i filuka ve filukacılarının rengi mavi, patronanın sarı ve riyâlenin beyazdı.

Riyâle ile ilgili tesbit edilebilen erken tarihli kayıtlardan birinde, Kaptanıderyâ Murad Paşa kumandasında 1064'te (1654) Girit'e yardım için hareket eden Osmanlı donanmasında bulunan Trabılgarp filosunun kumandanı Küçük Mehmed Kapudan'ın Venedik donanması ile karşılaştıkları zaman yaptığı savaş planında Venedik kapudânesinin karşısına kendi kapudânesini, patronasına karşı kendi patronasını ve riyâlesine karşı kendi riyâlesini koyduğu belirtilir (Abdurrahman Abdi Paşa, s. 54-55). Bu durum, Osmanlı donanmasına dahil olan Garp ocakları filosunun rütbeleri içinde riyâlenin mevcudiyetini gösterir. Halbuki 1093'te (1682) yeniden oluşturulan mirî kalyon filosunda Mısırlıoğlu İbrâhim Paşa kapudâne olarak Rodos sancak beyliği, Baba Hasan ise patrona olarak Reşid sancak beyliği göreviyle yer alırken daha sonra Mısırlıoğlu, Kıbrıs beylerbeyliği ve vezâretle kaptan paşalığa yükseldiğinden onun yerine gelen Baba Hasan'ın vefatı üzerine kapudânelik görevi Kıbrıs beylerbeyi olarak iki tuğla Benefşeli Ali Bey'e, patronalık da bir tuğla Memi kapudâna verilmişti (Silâhdar, II, 254-255). Bu dönemde henüz riyâle rütbesi bulunmuyordu. 1100'de (1689) kapudâne olan Memi Reis beylerbeyi ve patrona olan Mezemorta Hüseyin sancak beyi rütbesindeydi (BA, MD, nr. 99, hk. 284). Bu sırada rütbelere arası kademeler tesbit edilirken riyâle rütbesi de devreye sokulmuştu. 1113 (1701) tarihli Bahriye Kanunnâmesi'ne göre

re kapudan paşalık makamına kapudâne-i hümâyün kumandanlığından tayin yapılması gerekiyordu. Kapudâne makamına patronalıktan, patrona yerine riyâle görevinden tayin yapılması kararlaştırılmıştı. Riyâle kadrosu boş ise diğerkalyonların süvarilerinden en liyakatli olanı tayin ediliyordu. Savaşta kapudan paşa büyük kalyona bindiğinden o kalyona başkapudâne denir ve birinci kapudâneye ikinci kapudâne adı verilir (BA, MD, nr. 112, s. 1-6). Kapudâne, patrona ve riyâle kaptanları teşrifatta tersane emini ve kethüdâsından sonra yer alıyordu.

Kalyonların büyüklüğüne göre mürettebatları da çoğalıyordu. 1101'de (1690) bir kapudâne 418, 1104'te (1693) 600, 1108'de (1696-97) üç ambarlı bir kapudâne 1001, 1113'te (1701) inşa edilen büyük kapudâne 1500 personele sahipken patrona kalyonunun mevcudu 1101'de (1690) 418, üç yıl sonra 550, riyâlenin ise 393 iken 500'e kadar çıkmıştı. XVIII. yüzyılın sonlarında mürettebat sayısı daha da artmıştı. 1189'da (1775) Anka-yı Bahrî kapudânesinde 750, Fethü'l-fettâh patronasında 700 ve Mesûdiye riyâlesinde 600 mürettebat bulunuyordu. 1205'te (1791) Mukaddime-i Nusret kapudânesinin mürettebatı 900, Feyz-i Hudâ adlı patrona ile Nüvîd-i Fütûh riyâlesi 700'er kişi idi. Kapudâne, patrona ve riyâlenin mürettebatı arasında kapudan, gemi ağası, hoca, vekilharç, çavuş, yelkenci, vardiyacı, topçu, aylakçı, saatçi, sandalcı, kalafatçı, marangoz vb. görevliler yanında zaman içinde mürettebatın çoğalması ile farklı görevlilerin gemiye gir-diği görülmektedir. Ayrıca XVIII. yüzyılda bu gemilerin özel adlar taşıdığı bilinmektedir. Yüzyılın başlarında kapudâne kalyonunun adı Ejder Başlı, Sonkur Kılıçlı, patronanın adı Şîr-i Revân Kılıçlı, Tayyâr-ı Bahrî, riyâlenin adı Siyah At Başlı, Yaldızlı Şâhin Kılıçlı olarak verilmişti. Donanmanın bu rütbeleri 1854 yılında bahriyede yapılan düzenleme ile değiştirilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Abdurrahman Abdi Paşa, *Vekâyi'nâme* (haz. Fahri Çetin Derin, doktora tezi, 1993), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 54-55; Silâhdar, *Târîh*, II, 254-255; Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s. 433-435, 525; *Lingua Franca*, s. 145-146, 342-343, 370-371; İdris Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilâtı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmiri*, Ankara 1992, s. 38, 182-186; a.mlf., *Kürekli ve Yelkenli Osmanlı Gemileri*, İstanbul 2005, s. 163, 261, 263, 286, 293, 310, 311, 313, 321; a.mlf., "Kadırgadan Kalyona: 17. Yüzyılın İkinci Yansında Osmanlı Gemi Teknolojisinin Değişimi", *Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği*, İstanbul 2006, s. 194, 196, 199; J. Deny, "Riyâle", *Et' (İng.)*, VIII, 564-566.

İDRİS BOSTAN

RİYÂSET

(الرياسة)

Kişiyegüç ve itibar kazandıran, bir tutkuya dönüşmesi halinde ahlâka zarar vereceği düşünülen başkanlık anlamında ahlâk terimi (bk. CÂH).

RİYÂŞÎ

(الرياشي)

Ebû'l-Fazl el-Abbâs b. el-Ferec b. Ali b. Abdillâh er-Riyâşî el-Lugavî (ö. 257/871)

Basra mektebine mensup dil ve edebiyat âlimi.

177 (793) yılında Basra'da doğdu. Babası Cüzâm kabilesinden Riyâş adlı birinin kölesiydi. Basra'da Asmaî, Ma'mer b. Müsennâ, Ebû Zeyd el-Ensârî, İbn Sellâm el-Cumahî ve Ebû Osman el-Mâzinî gibi dilcilerden okudu. Diğerkhocaları arasında Ebû Ma'mer Abdullah b. Amr el-Muk'ad, Amr b. Merzûk, Ebû Âsım en-Nâbî ve Muhammed b. Hâlid b. Usme gibi dil ve edebiyat âlimleri bulunmaktadır. Bunlar arasında daha çok Asmaî ve Ebû Zeyd el-Ensârî'nden istifade etti ve onların kitaplarını ezberledi (İbnü'l-Kiftî, II, 370). Tahsil hayatı ile ilmi ve edebî faaliyetlerinin hemen tamamı Basra'da geçen Riyâşî'den yararlanan ve rivayet edenler arasında İbn Kuteybe, Sükkerî, İbn Ebû'd-Dünyâ, Müberred, İbrâhim Harbî, Sa'leb, Hasan b. Uleyl el-Anezî, Şemir b. Hamdeveyh, İbn Düreyd ve İbn Dürüsteveyh gibi dilciler ve edebiyatçıları vardır. Resmî bir görev almayan Riyâşî, Mütevekkil-Alellah Ca'fer b. Muhammed devrinde kendisine Basra kadılığı teklif edilmek üzere Sâmerâ'ya çağrıldığı halifeyi bir şiirle övdü ve Basra'da ilmi faaliyetlerini sürdürdüğü caminin sahipsiz kalacağını ileri sürerek kadılık görevinden affını istedi (a.g.e., a.y.). Sâmerâ'da kaldığı süre içinde (849-851) Riyâşî'den yararlanan Vezir Feth b. Hâkân et-Türkî (el-Fârisî) kendisine büyük ilgi gösterdi ve bol ihsanlarla onu Basra'ya geri gönderdi. 230 (845) yılında Bağdat'a giden Riyâşî hadis âlimi Ebû Yûsuf Ya'kûb, İbn Şeybe ve Ubeydullah İbnü's-Serî'nin yanında kaldı. Başta Sa'leb ile Ahfeş el-Evsat olmak üzere bazı dil ve edebiyat âlimleriyle görüştü ve onlarla münazaralar yaptı. Sa'leb ile yaptığı tartışmalarda gramer ve 'rab konularında zayıf kalmasına rağmen Sa'leb onu lugat, Arap şiiri ve ahbâr alanlarında engin bir deniz olarak nitele-